

Urszula Dzióbaltowska

O JĘZYKU I STYLU POEZJI JANA KASPROWICZA

Materiał, który posłuży charakterystyce języka i stylu twórczości poetyckiej Jana Kasprowicza, w głównej mierze pochodzi z poezji wydanych w okresie modernizmu¹.

Zgodnie z metodami przyjętymi w badaniach stylistyczno-językowych, przedmiot niniejszych rozważań stanowią: 1) odstępstwa od panującej na przełomie XIX i XX w. normy językowej i jej ewentualne warianty; 2) zjawiska mieszczące się w granicach normy, ale np. typowe dla epoki lub danego tekstu².

Zjawiska te rozpatrzono w stosunku do ówczesnych norm poprawnościowych języka ogólnego i ówczesnych norm stylistycznych a także, w miarę możliwości, w stosunku do literackich norm stylistycznych epok poprzednich. Informacji o ówczesnych normach językowych i stylistycznych dostarczyły głównie gramatyki, słowniki i poradniki z 2. połowy XIX i początków XX w.

Analizy dokonano w zakresie fonetyki, morfologii, składni i słownictwa. Na wybrany ostatecznie zespół elementów językowych złożyły się: zjawiska językowe zaliczane wówczas do rzadkich, archaizmy, dialektyzmy, regionalizmy i neologizmy.

¹ Wykaz źródeł oraz skrótów zamieszczony jest na końcu artykułu.

² Wskazówki dotyczące metody wykrywania owych środków językowych w tekście można znaleźć w następujących pracach: Z. Klemensiewicz, *Jak charakteryzować język osobniczy?*, [w:] *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa 1961; T. Milewski, *Zasady analizy stylistycznej tekstu*, „*Polonistyka*” 1954, z. 4; tenże, *O zakresie i przedmiocie badań stylistycznych*, „*Język polski*” 1939, XXIV; H. Markiewicz, *Styl tekstu literackiego i jego badanie*, [w:] *Główne problemy wiedzy o literaturze*, Kraków 1970. Obszernie o badaniach nad zjawiskiem stylu, pojęciach stylistyki oraz metodach analizy pisze T. Skubalanka w książce *Historyczna stylistyka języka polskiego*, Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, Łódź 1984, Zakład Narodowy im. Ossolińskich.

FONETYKA

Zespół zjawisk fonetycznych nie mieszczących się w granicach ogólnie przyjętych norm językowych jest niewielki.

Liczną grupę stanowią r z a d k i e postaci wyrazów, na ogół wychodzące już z użycia w języku ogólnym. Tak dla czytelników, jak i dla twórcy mają one wartość przede wszystkim komunikatywną, a o użyciu ich decydować mogą czynniki wersyfikacyjne lub indywidualne przyzwyczajenia autora; nierzadko jednak pojawiają się te zjawiska w innych funkcjach, poczynając od archaizacyjnej a kończąc na odświeżającej.

Do przyzwyczajzeń autora zaliczyć można usunięte już z pisowni kreskowanie *e* pochylonego³. Występuje ono głównie w rymach: 1) zgodnie z tendencją ogólną w wygłosowej grupie *-ej* i 2) w wyrazach, w których pochylenie *e* utrzymywało się wówczas w wymowie, np. 1) *-ěj*: *okrytėj* (rym do *blękity*) (Anima 34), *mniszej* (rytm do *ciszy*) (Mił 110); czasem pojawia się w śródwersie: *rozpieśnionėj* (Mił 112); 2) *bięda* (rym do *przyda*) (Anima 164), *żolnierza* (rym do *zbliża*) (Mił 112). Wobec faktu usunięcia z pisowni *e* pochylonego, kreskowanie jest przejawem troski o graficzną poprawność rymu (w wymowie pełnego), wynikiem tradycji literackiej⁴, a może indywidualnych przyzwyczajzeń. Kreskowanie jest niekonsekwentne, gdyż obok *é* w tych samych utworach spotyka się *e*, np. *ciemnej* (rym do *daremny*) (Krzak 44), *świeży* (rym do *leży*) (Anima 61)⁵.

Z innych rzadszych postaci wyrazów pojawiają się: (rzadkie według Pass) *drzymać* z *y* powstałym z *e*: *drzymie* (rym do *imię*) (Anima 87), (rym do *olbrzymie*) (Mił 151), (w SW *drzymać* i *drzemać* uznano za oboczne); znane jeszcze językowi ogólnemu formy przypadków zależnych rzeczownika *ból* z etymologicznym *o*: *bolu* (rym do *kumolu*) (Anima 115) i *bolu* (*ibidem* 23), (Krzak 5, 21, 28, 181, Gin 73, 74, 86), *bolem* (Krzak 107), *bolów* (Gin 4); obok tych postaci występują ogólnie używane z *ó*. Z innych rzadkich wyrazów, obrazujących częste w języku wahania w wymowie, spotyka się np. *miłośne* (Krzak 77) (w SW *miłośny* równorzędny z *miłosny*, u Pass rzadszy); *smaragd* (rzadki według Pass, w SW oboczny do *szmaragd*); (Mił 175), *smaragdem* (Anima 35), *smaragdów* (Mił 168), *smaragdową* (Gin 35); sporadycznie także występuje (rzadsza według Pass) postać rzeczownika *zarzewie* z etymologicznym *ź* (według SW równorzędna z *z*): *żarzewie* (Księga 39), *żarzewiem* (*ibidem* 99, Anima 24).

³ *e* pochylone usunięto z pisowni w 1891 r.

⁴ K. Nitsch, *Z historii polskich rymów*, [w:] *Wybór pism polonistycznych*, t. 1, Wrocław 1954, s. 48-49.

⁵ Także w listach Kasprowicza spotyka się *é*: *těj*, *raczej* ale *najprędzej*, *pierwszėj* ale *której*.

Odzwierciedleniem (może) upodobań poety są postacie czasownika *szlę*, *szlesz*, niekonsekwentnie traktowane przez normy poprawnościowe (w SW *śle* albo *szle*, Pass odrzuca postacie z *š*, pomijają je również Praw), np.: *szle* (Krzak 66, 196), *przyszłę* (Anima 136), *szlij* (Krzak 180).

Poetycką raczej i książkową, bardziej niż rzadką, w języku ogólnym można nazwać spotykaną u wielu innych poetów postać rzeczownika *wicher* bez *e*: *wichr* (Gin 78, Krzak 5, 12, 27, 98).

Mała ilość staropolskich postaci wyrazów pozwala stwierdzić, że poeta, zgodnie z tradycją literacką, archaizacji w zakresie systemu fonetycznego prawie nie stosował⁶. Do nielicznych archaizmów należą: stare *o* w gwarowej postaci rzeczownika *góra* (z *h* wprowadzonym na wzór czeski), np.: *hory* (Krzak 109), *horze* (*ibidem* 116); dawna, mało używana postać przyimka *k* w połączeniu z zaimkami, np.: *k'tobie* (Krzak 188), *k'niemu* (*ibidem* 73, Anima 150, Mił 102), *k'sobie* (Krzak 33), *k'nam* (Mił 160). O użyciu oboczniaków, starszego *k* i nowszego *ku*, poza względami stylistycznymi i akcentowymi, jak zwykle, często decydował rytm, np.: [Śmierć] w *świat* *podąża*, *ku* *onym* *rozstajom*, *k'temu* *pustkowiu*, *ku* *chacie* *samotnej*, *k'temu* *slabemu*, *czerwonemu* *światłu* (Gin 75). Z innych archaizmów można niekiedy spotkać stare *a*, tak jak np. w narzędniku l.p. *krągiem* (Gin 39) i w przysłówku *krągiem* (Mił 116) czy dawne *ż* w rzeczowniku *źwierciadło* (Poez 132).

Częstszy natomiast i bardzo popularny w poezji wyraz *skra*, w starej i gwarowej postaci bez etymologicznego *i*-, ma raczej wartość poetyzmu niż archaizmu czy dialektyzmu; występuje zapewne także z powodów wersyfikacyjnych: *skra* (Anima 97), mianownik l.mn. *skry* (Mił 135), *skier* (Krzak 48, Gin 80), *skrami* (Mił 175).

Archaizmy fonetyczne, jak widać, pojawiają się sporadycznie, nie tworząc zespołu środków służących archaizacji.

Można za to mówić o dialektyzacji poezji Kasprowicza, zjawiska gwarowe bowiem występują w większych zespołach, w połączeniu z innymi cechami dialektycznymi. Są to: podhalański, słowacki wyraz *smrek* w częstej na Podhalu, ruskiej postaci *smerek*: *smereki* (Mił 154, 155); regionalny, podhalański wyraz *wierch* w gwarowej postaci z *ir*: *wirch* (Krzak 109, 110, 114, 115, 116, 119, 122, Mił 147, 156, Gin 83), *wirchów* (Krzak 62, Gin 7), *wirchami* (Krzak 109); zdrobnienie *wirszyczek* (Krzak 113, 114, 120, 122, 123). Podhalańskie te występują w utworach o tematyce tatrzańskiej. Ciekawsze, mniej znane literaturze dialektyzmy czy regionalizmy skupione są w podhalańskim *T ańcu z b ójnickim*. Mimo silnej stylizacji utworu, poeta pomija negatywnie oceniane cechy gwary, do których należy np.

⁶ Por.: Z. Klemensiewicz, *Zagadnienie archaizacji językowej (Przyczynki lingwisty do pewnej polemiki)*, [w:] *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa 1961, s. 216.

znane literaturze, właściwe dialektowi małopolskiemu, mazurzenie⁷. Pojawia się ono wyjątkowo w gwarowym wyrazie *polowacz* 'myśliwy', gdzie wymowa *č* jak *c* wydaje się spowodowana tylko pozycją rymową: *Tam już ostateczną Zakończymy pracę, Jak one zbójniki, Słynni polowace.* (Krzak 117). Gwarowe jest także pomieszanie *š* i *ś*, *č* i *ć*, znane na południu Śląska Cieszyńskiego, występujące w wyrazie *haszcze*, użytym w góralskiej piosence: *Poza buczki, poza haść, Pójdziem, chłopcy, zbijać, kraść,* (Krzak 112); dalej także *haść* (rym do *kraść*) (*ibidem* 113); postać *chaść(e)* 'przeszkoda' pojawia się jeszcze w celowniku *chaściom* (rym do *przepaścią*) (Bał 16). Gwarowy jest też zanik *r* w przedrostku *roz-*: *Ozwija się buczek* (Krzak 117). Do wyjątkowych należy także gwarowe *r*, w miejscu etymologicznego *rz*, w wyrazie *orzalek*: *Hej! orelku luby* (Krzak 122). Obok tych przykładów pojawiają się cytowane już gwarowe postacie rzeczownika *góra* z czes. słow. *h:* *hory* (*ibidem* 109, 116), *horze* (*ibidem* 115, 124). Pozostałe, stare i gwarowe, postacie wyrazów służące dialektyzacji rozsięte są po całej twórczości. Należą do nich: znane gwarom i literaturze pochylenia *o* przed *r* w przypadkach zależnych rzeczowników *paciorek* i *jezioro*: *paciórki*⁸ (Anima 165), *jeziór*⁹ (Krzak 128, Poez 10, 117); znane językowi ogólnemu wahanie *o* i *ó* przed *l* w nie notowanym przez źródła rzeczownika *kąkól* (w stylizowanej ludowej piosence): *Kąkól wyrósł w mojem życie, dolaż moja, dola!* (Gin 80).

Poetyckie raczej niż gwarowe są podyktowane warunkami wersyfikacyjnymi przypadki zależne rzeczowników *poczet*, *chrzest* i *cześć* z zachowanym *e*: np. tradycyjny w poezji dopełniacz l.p. *cześci*¹⁰ (uznany w SW za mało używany), w rymie do *boleści* (Anima 30, 105, 157); *chrzestem* (rym do *jestem*) (Anima 3, Mił 99–100), *poczecie* (rym do *świecie*) (Anima 61).

Natomiast staropolskie i gwarowe zjawisko przejścia *yl* w *el* w formach 3 os. l.p. czasu teraźniejszego czasowników *ślać*, *posłać*, jest może cechą języka poety¹¹, wyjątkowo pojawiającą się w jego twórczości i w listach, np. *zseła* (Anima 114), *posela* (Mił 9), *wyselać*, (Listy 2) *odselać*, *poselać*, *wyselać*, (Listy 3).

⁷ Z. Sobierajski pisząc o tym, jak Kasprowicz dialektyzował język, zauważa brak w nim rażących, negatywnie ocenianych cech dialektu wielkopolskiego. Patrz: Z. Sobierajski, *Elementy gwarowe w utworach Kasprowicza*, Poznań 1950, s. 19–22; O zakresie stosowania i funkcji mazurzenia w literaturze obszernie pisze J. Bartmiński w książce *Folklor – język – poetyka*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1990, s. 63–77; 102–118.

⁸ SDor cytuje *paciorek* Mick. Ball. 30 i *paciórkami* Krasz. Poezje I, 145.

⁹ SDor cytuje *jeziór* Pol. Obrazy, 143.

¹⁰ Por. Z. Klemensiewicz, *Szkic gramatycznej charakterystyki poetyckiego języka Słowackiego*, [w:] *W kręgu języka literackiego i artystycznego*, Warszawa 1961, s. 283; J. Trypućko, *Język Władysława Syrokomli*, t. 1, Uppsala 1955, s. 55–56.

¹¹ J. Łoś uważa tę cechę za bardziej indywidualną niż gwarową. Patrz: J. Łoś, *Gramatyka polska*, cz. I, Łódź–Warszawa–Kraków 1922, s. 18.

Analiza fonetycznych elementów gwarowych pozwala stwierdzić, że Kasprówicze w niewielkim tylko stopniu wykorzystał typowy dla literatury zespół fonetycznych środków służących dialektyzacji.

FLEKSJA

Na wyróżniony zespół zjawisk fleksyjnych składają się: 1) formy znane językowi ogólnemu jako rzadsze (są potoczne, a czasem nawet oboczne do ogólnie używanych); 2) formy powszechnie nie używane, ale znane, tradycyjne w literaturze oraz 3) formy dialektyczne i archaiczne, nie mieszczące się w tradycyjnym dla literatury zespole form stylistycznych.

Formy zaliczane do rzadkich pojawiają się wyjątkowo, na ogół w pozycjach rymowych. Należy do nich inny niż określony normami rozkład końcówek dopełniaczy l.p. i l.mn. rzeczowników męskich. Na przykład: rzadsza jest, czasem spotykana w gwarach (a także w poezji), końcówka *-a*¹² w *brzega* (rym do *rozlega*) (Gin 50), (rym do *zalega*) (Krzak 34) (*-a* rzadsze według Szobera, u Pass tylko *-u*); rzadsza, jak wynika z poradników i słowników była też końcówka *-ów* w *olowiów* (Krzak 155), częściej pojawia się mało używana w języku ogólnym bezkońcówkowa postać rzeczownika *ócz*, przydatna zapewne ze względów rytmicznych: *ócz* (Anima 148, Krzak 21, 71, 93, Gin 27). Do rzadkich należy także stara forma biernika l.p. rzeczowników żeńskich z końcówką *-ą*, utrzymująca się jeszcze w języku w XIX wieku¹³: w *tę nockę ciemną pomkniemy jak w zorzą* (Krzak 122). Czasem pojawia się zaimek rodzaju żeńskiego w bierniku l.p. z przestarzałą dla drugiej połowy XIX w. końcówką *-ę*: *jednę* (Mił 126, Anima 24, 51).

Do drugiej (najliczniejszej) grupy form w języku powszechnie nie używanych, ale znanych, tradycyjnie stylistycznych należą: dość częste mianowniki l.mn. rzeczowników męskoosobowych w formach nieosobowych z końcówką *-y* || *-i*, np.: *przyjadą doktory* (rym do *chory*) (Anima 140), *Sąsiady [...] się zbiegli* (rym do *gady*) (Mił 79), *przykazały [...] sąsiady* [rym do *wady*] (Anima 167); rzeczowe formy rzeczowników męskoosobowych z końcówką *-e*: *przyjdą [...] króle* (Gin 39), *Wychodzili męże* (Anima 157), *drogi kreślą mędrce* (Krzak 195), *cnoty potwarce [...] wyprawiały harce* (Anima 71). Częste są także archaiczne bierniki rzeczowników męskoosobowych z końcówkami *-y* || *-i* oraz *-e*, które weszły na stałe do języka

¹² Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna języka polskiego*, Warszawa 1965, s. 269.

¹³ *Ibidem*, s. 290.

poetyckiego¹⁴: *Mają -ci swoje doktory* (rym do wory) (Anima 111), *iść między sąsiady* (Gin 59), *poszedł [...] między znachory* (rym do zmory) (Mił 93); *poszedłem w bluźnierce* (Krzak 15), *Króle [...] gościł* (Anima 73). Do równie ulubionych należą tradycyjne w poezji i stylu uroczystym narzędniki l.mn. wszystkich rodzajów rzeczownika z końcówkami *-i* || *-y* w miejscu powszechnej *-ami*¹⁵, np. rodzaj męski: *Aksamitnemi wrzosy* (Mił 157), *mroźnemi wiatry* (Anima 80), *słonecznemi żary* (rym do *bezmiary*) (Krzak 53); rodzaj żeński: *Sypkiemi brylki* (Anima 178), *Krwawemi rosy* (rym do *losy*) (*ibidem* 103), *z proroczezi księgi* (Gin 15), *Kryształowemi dróżki* (rym do *podnóżki*) (Mił 147); rodzaj nijaki: *hasły* (Anima 65), *łony* (Gin 88), *oczy* (rym do *przezroczy*) (Krzak 88), *ramiony* (Anima 53), *skrzydły* (Mił 173), *usty* (Gin 12), *żądły* (Mił 128).

Może wersyfikacja, a może tradycja literacka podyktowała znane literaturze (spotykane m. in. u Mickiewicza) północnopolskie formy odmiany czasownika w czasie teraźniejszym typu *ulata*, *ulatam*¹⁶, np.: *przelata* (Gin 35), *ulata* (Mił 91). Do częstych w języku poetyckim XIX i początków XX w. należały także archaiczne mianowniki męskich imiesłów biernych odmiany rzeczownikowej (znaleźć je można m. in. u Słowackiego, Jeża, Wyspiańskiego), np.: *biczowan* (Anima 79), *oczyszczon* (*ibidem* 20), *pozbawion* (*ibidem* 130), *prześladowan* (Gin 81), *tkan* (Krzak 65), *ukochan* (*ibidem* 179), *wybawion* (Mił 20). Równie częste są formy l.os. l.mn. czasu teraźniejszego ze starą końcówką *-m*, spotykaną w gwarach Polski północnej, utrzymującą się w języku ogólnym do połowy XIX w.; końcówka *-m* tradycyjnie pojawia się w poezji jako wynik stylizacji (archaizacji czy dialektyzacji) lub po prostu z powodów rytmicznych¹⁷: *orzem* (Anima 87), *pójdziem* (Mił 137), *pragniem* (Anima 58), *stajem* (Krzak 54), *wznosim* (*ibidem* 91); większość czasowników l.os.l.mn. użyta w dialektyzowanym Tańcu z bójnickim ma właśnie postać z końcówką *-m*: *każem*, *musim*, *przepaszem*, *spadniem*, *sprawim*, *weźmiem*, *zlecim*, (Krzak 109–116); obok występują też *wypłaczymy*, *zakończymy*, *złożymy*, co pozwala przypuszczać, że o wyborze obocznych końcówek *-m* i *-my* decydowały powody rytmiczne, a może i eufoniczne.

¹⁴ *Ibidem*, s. 282; O tych częstych w poezji młodopolskiej, zwłaszcza u Kasprowicza, formach mianownika i biernika pisze Cz. Kosyl, *Problemy fleksji poetyckiej na przykładzie wierszy młodopolskich*, [w:] *Stylistyczna akomodacja systemu gramatycznego*, „Prace Językoznawcze” 1988, nr 117, s. 97–98.

¹⁵ J. Łoś, *Gramatyka...*, cz. III, Lwów–Warszawa–Kraków 1927, s. 57, 79; Na częste występowanie tego poetyzmu fleksyjnego w poezji młodopolskiej, a szczególnie u Kasprowicza, zwraca uwagę Cz. Kosyl, *Problemy fleksji*, s. 97.

¹⁶ K. Nitsch, *Z zagadnień języka Mickiewicza*, „Język Polski” 1934, XIX, s. 138.

¹⁷ Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna...*, s. 359; W. Śmiech, *Rozwój form czasu teraźniejszego czasownika w języku polskim*, Łódź 1967, s. 158–160; Por. też Cz. Kosyl, *Problemy fleksji...*, s. 96.

Ciekawsze od przytoczonych, tradycyjnych w literaturze i manierycznie niekiedy stosowanych, są formy mniej popularne, wydobyte ze staropolszczyzny i gwar. Występują sporadycznie, służąc bardziej od poprzednich archaizacji i dialektyzacji. Należy do nich archaiczny celownik l.p. rzeczowników męskich z dawną końcówką *-u* w miejscu późniejszej *-owi*: *równi tłumu* (Anima 57); stare, znane gwarom formy rzeczownika *bór* z końcówką *-u*: *po boru* (Anima 84), *w boru* (*ibidem* 136, 137, 147, 156). Archaiczne są także mianowniki l.mn. męskich rzeczowników żywotnych nieosobowych z końcówką *-i* || *-y*: *ptacy* (Krzak 110), *sokoli* (rym do *zaboli*) (*ibidem* 110–111), *wilcy* (Anima 141); niewiele jest też przypadków archaicznego użycia końcówki mianownika l.mn. rzeczowników męskich *-owie*, ograniczonej od XVIII w. do niektórych tylko rzeczowników osobowych, np. w znanym gwarom mianowniku *bratowie* (w rymie do *głowie*) (Krzak 113), w *mędracowie* (Anima 143, 178), i *orłowie* (*ibidem* 110); wyjątkowo spotyka się miejscownik l.mn. rzeczowników nijakich z dawną końcówką *-ech*: *na niebiesiech* (Mił 111), czy świadczący o celowej archaizacji miejscownik liczby podwójnej rzadki już nawet w XVII w.¹⁸: *w wychudłych ręku* (Gin 51).

Z rzadka też pojawiają się stare formy odmiany czasowników, np. *dysze* (rym do *kolysze*) (Anima 37), *zadysze* (rym do *ciszę*) (*ibidem* 148); *żenie* (rym do *grzebienie*) (Krzak 106), *się żenie*¹⁹ (rym do *pastwienie*) (Anima 126), *pożenie* (rym do *kamienie*) (*ibidem* 93).

Do wyjątkowych należą zjawiska fleksyjne znane tylko gwarom. Są to: dialektyczna postać dopełniacza rzeczownika *dom* z końcówką zerową w miejscu właściwej *-u*: *do dom* (Anima 161) oraz biernik l.p. rzeczowników żeńskich spółgłoskowych z końcówką *-ę*, będący wynikiem gwarowego przesunięcia rzeczownika ze spółgłoskowego do samogłoskowego typu odmiany: *pieśnię* (Mił 143)²⁰.

Powyższe przykłady świadczą o tym, że Kasprowicz stosował więcej fleksyjnych środków stylistycznych niż to było wówczas w zwyczaju innych poetów.

SŁOWOTWÓRSTWO

Z analizowanych formacji słowotwórczych przytoczę tu te, które zaliczyć można 1) do nowych oraz 2) do tzw. charakterystycznych²¹.

¹⁸ Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna...*, s. 311.

¹⁹ Formę tę SDor traktuje jako indywidualizm Kasprowicza.

²⁰ S. Urbańczyk, *Zarys dialektologii polskiej*, Warszawa 1962, s. 44.

²¹ Archaizmy i dialektyzmy słowotwórcze oraz wyrazy o budowie słowotwórczej rzadko spotykanej przytoczone są w rozdziale poświęconym leksyce.

Za nowe uważa się te wyrazy, których „brak w języku epok poprzedzających czas wprowadzenia [...] do utworu poetyckiego”²². Po analizie słowników języka polskiego, za nowotwory uznać można następujące wyrazy:

Rzeczowniki. Utworzone za pomocą sufiksów: *-a*: druha 'towarzyszka' (rym do *ślucha*) (Mił 152); *-ca*: *odzierca* 'ten, kto odziera', *odzierce* (rym do *serce*) (Krzak 18); *-ca* ponadto w złożeniu *bogoburca* 'powstający przeciw Bogu' (Anima 96); *-cha*: *plicha* w rymie *plisze – frisze* (*ibidem* 48); *-e*: *obiodrze* 'to, co opiera się o biodra, opasuje je' (Krzak 235); *-ec* występuje w rzeczownikach powiększających *wądolec* (Gin 54, 61) i (w znanym także Wyspiańskiemu) *toporzec* (Krzak 113); *-ec* ponadto w nazwie znamionującej *rozpasaniec*: *przestwór – istny rozpasaniec* (Krzak 45); *-ek*: *wieczek* (*ibidem* 118), *atomek* (Mił 21); *-ica*: *bramica* (Krzak 54, 73, Mił 59); *-ik* tworzy żartobliwą nazwę deminutywną *trupik* (Anima 84); *-ka* w postaci poszerzonej *-eczka* i *-yczka* tworzy zdrobnienia będące elementem stylizacji w utworach o tematyce ludowej: *zorzyczka* (Anima 111) i *stodołeczka* (*ibidem* 85); *-nia*: *kłodnia* 'kłoda' (*ibidem* 71, Mił 98) i *mrocznia* 'mrok' (Anima 102, 98) (w S Dor wyraz *mrocznia* uznano za poetycki, objaśniając go cytatami z Kasprowicza, Orkana i Staffa); *-ucha*: *młodziucha* 'młoda dziewczyna' (Anima 124) (S Kar notuje *młoducha* i *młoduchna* 'panna młoda, młoda mężatka'); *-ula*: *piosnula* (Anima 165).

Za pomocą prefiksów utworzone są: *bez-*: *bezgranica* (Krzak 149); *pra-*: *praoracz* (Mił 139), *prawicher* (*ibidem* 152); *przed-*: *przedpoczątek* (Gin 15) (znane: *przedświt*, *przedmowa*).

Rzeczowniki złożone: *bogoburca* (Anima 96), *źniwobranie* (*ibidem* 72).

W wyniku derywacji wstecznej powstały: *rozświeł* (od czasownika) (Krzak 107, 186) (*rozświeł* występuje także u Staffa) i *chłań* 'otchłań' (Mił 158) (od rzeczownika).

Przymiotniki, imiesłowy przymiotnikowe²³. Formacje utworzone za pomocą przyrostków: *-any*: *jutrzniany* [Mił 131]; *-ast(y)*: *czzerwieniasty* (*ibidem* 34) (używane: *czzerwonawy*, gwarowe: *czzerwieniaty*); *-iw(y)*: *szkliwy* (Krzak 106, Gin 48) (używane: *szklisty*); *-k(i)*: *chrypki* (Anima 127) (notowane: *chrypliwy*, *chrypkowy*); *-liw(y)*: *pelzliwy* (*ibidem* 100); *-ny*: *bezwarny* (Krzak 28); *jedliczny* (*ibidem* 103); *orkanny* (*ibidem* 157); *wielbny* 'uwielbiający' (Krzak 153); *źlebny* (Gin 7, Krzak 133); *-owy*: *persowy* (Anima 116), *sardanapalowy* (Mił 121) (notowane np. *sardanapalski* 'zbytkowy'); *-y*: *piewcy* (Krzak 185).

Za pomocą przedrostków utworzone są: zaprzeczony imiesłów bierny *niezdrobniony* (Krzak 59); częste w języku artystycznym, potencjalne przymiot-

²² Definicję tę sformułowała T. Skubalanka, *Neologizmy w polskiej poezji romantycznej*, Toruń 1962, s. 36.

²³ Umieszczono tu tylko imiesłowy od czasowników znanych; imiesłowy pochodzące od czasowników nieznanych wymienione są w grupie form czasownikowych.

niki z przedrostkiem *pre-* uwydatniającym stopień nasycenia właściwości: *przecierpki* (Anima 4), *prześluchy* (*ibidem* 126), *przekosztowny* (Gin 32), *przepelny* (Mił 9), *przepromienisty* (*ibidem* 33), *przetysiączny* (*ibidem* 66), *przewielki* (Anima 159), *przewonny* (*ibidem* 156, 180) (*przewonny* także u Konopnickiej i Żuławskiego); nietypową formacją jest przymiotnik *przedmieszczański* (Anima 161), utworzony przez połączenie przymiotnika *przed* i przymiotnika *mieszczański*, mający znaczenie *przedmiejski*.

Poza ogromną liczbą znanych literaturze przymiotników złożonych, tworzonych w języku polskim „doraźnie i w zakresie nieograniczonym”²⁴, występuje kilka przymiotników nie zarejestrowanych przez słowniki: 1) z pierwszym członem odrzeczownikowym na *-o-*: *pawiooki* (*pawiookie stawy*) (Krzak 99); *niebopienny* (*Jungfrau niebopienna*) (*ibidem* 47); *ścierwożerczy ptak* (*ibidem* 112, 123); *życioświadczy ruch* (*ibidem* 136); 2) z pierwszym członem odprzymiotnikowym na *-o-*: *zwiądloczoły* (Gin 42); *blado-błękitny* (Krzak 100); *błękitnawo-mleczny* (*ibidem* 127); *czarnopłowy* (Krzak 46); *srebrno-siny* (*ibidem* 80, Gin 73); *zielonawo-złoty* (Mił 118).

Czasowniki. Przyrostek *-ić* tworzy czasownik odrzeczownikowy *żagwić się* ‘palić się’ (Gin 80) (w SW *żagwić się* objaśniono cytatem z Kasprowicza oraz Przybyszewskiego). Prefiks *roz-* występuje w tworzonych od rzeczowników i przymiotników czasownikach oznaczających rozpoczęcie czynności, działanie się połączone z uintensywnieniem: *rozpieśniać* (Gin 53) i *rozpieścić* (*ibidem* 55) (utworzone od nich imiesłowy *rozpieśniając* i *rozpieśniona* występują także w poezji Żuławskiego); od nie notowanego w słownikach *rozlubieźnić* utworzony jest imiesłów przymiotnikowy *rozlubieźniony* (Gin 19); *z-* tworzy czasownik *zdźwięcznić* ‘zharmonizować dźwięki’ (Mił 174); *za-* pojawia się w formie imiesłowa przymiotnikowego biernego *zapowity* (Krzak 180) (używane *spowity*), uwydatniając fakt umieszczenia czegoś wewnątrz.

Powyższe przykłady wskazują na to, że liczną grupę wyrazów nowych tworzą: 1) wyrazy potencjalne w języku ogólnym²⁵; 2) wyrazy nieznacznie tylko różniące się budową słowotwórczą od powszechnie używanych; 3) wyrazy o budowie bardziej od poprzednich „indywidualnej” oraz nowo wyodrębnionym znaczeniu.

Do potencjalnych należą zdrobnienia i zgrubienia, np. *piosnula*, *trupik*, *bramica*, *plicha*; formacje z *bez-*: *bezgranica*; z *pra-*: *praoracz*, *prawicher*;

²⁴ Por. W. Doroszewski, *Przymiotniki złożone w języku polskim i ich pisownia*, „Poradnik Językowy” 1935/6, z. 3, s. 60; także: U. Kęsikowa, *Język poezji Kazimierza Tetmajera*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Gdańskiego” 1988, Rozprawy i monografie 112, s. 128–131.

²⁵ Za potencjalne uważa się te formy, „które realnie nie istnieją w danym języku, ale które mówiący może w każdej chwili utworzyć na podstawie proporcji do elementów już istniejących”. Patrz: Z. Gołąb, A. Heinz, K. Polański, *Słownik terminologii językoznawczej*, Warszawa 1968, s. 439.

przymiotniki z prefiksem *prze-*: *przewonny*; epitety złożone: *pawiooki*, *niebopien-ny*. Wszystkie te wyrazy, tworzone według istniejących w języku schematów, należą do form stylistycznie mało nacechowanych. Wiele jest też wyrazów będących wariantami słowotwórczymi formacji ogólnie używanych. Są to np. *kłodnia*, *mrocznia*, *jutrzniany*, *czzerwieniasty*, *chryпки*, *zapowity*. Nieliczne natomiast są wyrazy bardziej oryginalne. Budowa ich nie opiera się na powszechnych w języku potocznym czy literaturze wzorach. Zaliczyć do nich można *obiodrze*, *rozpieśnić* czy *zdźwięzczyć*.

Kilka nowych wyrazów (w badanych tekstach użył ich Kasprowicz około 70) można znaleźć także i u innych twórców Młodej Polski, co pozwala uznać je raczej za neologizmy epoki niż za twory jednego autora. Fakt ten nie pomniejsza jednak ich funkcji odświeżania i indywidualizowania języka poety.

Niektóre z nowotworów także w SDor uznano za indywidualizmy poety, np. *obiodrze*, *przetysięczny*, *rozświelt*; kilka z nich otrzymało kwalifikator „poetycki”, np. *rozpasaniec*, *mrocznia*, *przewonny*, *pawiooki*, a wiele innych wyrazów umieszczono w słowniku bez kwalifikatorów, np.: *odzierca*, *wądolec*, *szkliwy*, *wielbny*, *rozpieśnić*.

Liczba nowych wyrazów pozwala zaliczyć Kasprowicza do twórców wyróżniających się w dziedzinie stylizacji za pomocą neologizmów artystycznych²⁶.

Do form charakterystycznych należą deminutywa, które zgodnie z tradycją literacką zgromadzone zostały w utworach stylizowanych na gwarę ludową²⁷. Niektóre z tych zdrobnień charakterystyczne są tylko dla gwar. W Tańcu z bójnickim powtarzają się: *cużeczka* (w SW *czucheczka*, *czuszka*, *cużka* mają kw. „gwarowe”); *duszyczka*; *frajereczka* ‘kochanka, dziewczyna’ (w SW kw. „gwarowy”, według SWil jest to prowincjonalizm” spotykany u Podhalan); *główka*; *jedliczka* (w SW kw. „gwarowy”); *mamiczka* (w SW kw. „gwarowy”); *owieczka*; *poduszczecka*, *strzelbiczka* (w SW kw. „gwarowy”); *torbeczka*; *dukacik*; *kotlik* (według SW „wyraz mało używany”); *kożuszek*; *listeczek*; *łańcuszek*; *pieniązek*; *talarek*; *wianeczek*; *wieczek* (brak w słownikach), *wirszyczek* (w SW *wierszyczek*, *wirsycek* uznano za gwarowe); *porteczki* (Krzak 108–124); w wierszu Lirnik mazowiecki (poświęconym

²⁶ Większą liczbę neologizmów notuje U. Kęsikowa u Tetmajera. Patrz: U. Kęsikowa, *Język poezji...*, s. 135–136; znacznie mniej jest ich u Staffa, Wolskiego, Rolicza-Liedera, Żuławskiego i innych. Patrz: U. Dziobałowska-Chciuk, *Styl językowy twórczości poetyckiej Młodej Polski*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Łódzkiego” 1977, Nauki Humanistyczno-Społeczne 15, s. 34–38.

²⁷ Por. np. A. Gawroński, *Wartość uczuciowa deminutywów*, *Prace lingwistyczne ofiarowane J. Baudouinowi de Courtenay*, Kraków 1921, s. 253–254; W. Weintraub, *O pewnej młodzieńczej manierze Mickiewicza*, „Język Polski” 1934, XIX, s. 152–162; T. Skubalanka, *Historyczna stylistyka...*, s. 443–444; U. Kęsikowa, *Język poezji...*, s. 110.

Teofilowi Lenartowiczowi) np.: *gałązka, gałązeczka, jagódka, lezka, owieczka, piszczaleczka, stodołeczka* (brak w słownikach), *pszeniczka, konik, trupik* (brak w słownikach), *zonula* (w SW *zonula* kw. „wyraz mało używany”) (Anima 84–86); w cyklu *Obrazy, gawędy i opowiadania*, np.: *gwiazdka, rączka, zoryczka* (brak w słownikach), *aniołek, miesiącek* ‘księżyc’, *oczko, czolko, sierpik* (Anima 111–113).

SKŁADNIA

Osobliwości składniowe należą do sporadycznych.

W zakresie związku głównego spotyka się orzeczniki przymiotne rodzaju męskiego i żeńskiego, zgodnie z tendencją panującą w języku XIX w., ale wbrew prawidłom gramatycznym, wyrażane narzędnikiem²⁸: rodzaj męski: *żywot jest wiecznym* (rym do *serdecznym*) (Anima 70); rodzaj żeński: *Była silniejszą potęgą* (*ibidem* 126), *Twej strasznej śmierci czerń ta nie jest godną* (Krzak 224), *Suknia jest moją* (*ibidem* 253); także w listach, co świadczy o indywidualnym przyzwyczajeniu autora: *Przykrym jest chyba to* (Listy 1, 47); *jest dobrą i zacną* (*ibidem* 115).

Związki z dopełnieniem. Do archaicznych należą konstrukcje czasowników i przymiotników z celownikiem, zastąpione około połowy XIX w. konstrukcjami przyimkowymi²⁹: *wycisnąć czemu* (używane *wycisnąć komu*, np. Izy): *Po kilku jękach, wyciśniętych strunom [...] zabrzmiała [...] strofa* (Mił 43); *podobien komu*: (konstrukcja zanikła w XVII w., szczerkowo trwająca do dziś)³⁰: *(płynął) Podobien dziezicom* (Mił 98).

Wyjątkowo też można mówić o indywidualizacji języka. Polega ona na odświeżaniu i „upoetycznianiu” konstrukcji znanych językowi ogólnemu, do których należą np. narzędnikowe dopełnienia przy przymiotnikach typu *wielki duchem*; połączenie wyrazów w ramach tej konstrukcji należy do niecodziennych w języku: *Gnuśni heloci, niedołą nikczemni* (Anima 72).

Związki z okolicznikiem. Okolicznik miejsca dość często bywa wyrażony konstrukcją przyimka *ku* lub *k* z celownikiem. Staropolska, znana do dziś konstrukcja³¹ służy lekkiej archaizacji. O wyborze jej mogły też

²⁸ Patrz: Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna...*, s. 403; A. Krasnowolski, *Systematyczna składnia języka polskiego*, Warszawa 1897, s. 39.

²⁹ M. Brodowska, *Historyczne procesy przekształceń polskiego celownika w formy przyimkowe*, [w:] *Studia z filologii polskiej i słowiańskiej*, t. 1, Warszawa 1955, s. 46–47.

³⁰ *Ibidem*, s. 29.

³¹ Z. Klemensiewicz, T. Lehr-Spławiński, S. Urbańczyk, *Gramatyka historyczna...*, s. 427.

decydować warunki wersyfikacyjne np.: (*duch*) *Idzie ku mnie* (Krzak 167), *biegła [...] k'niemu* (Mił 102).

Niepospolite są narzędniki porównania typu *ciągnąć ptakiem*, których świeżość polega na podstawieniu innego niż zwykle w języku określnika³², np.: (*Pieśni*) *Wielorybem płyn po morzach, po rozłogach chartem goń, A sokolem po niebiosach, patrząc w słońce, mknij i krąż* (Krzak 175).

Niewielka ilość osobliwych konstrukcji składniowych wskazuje na to, że stylizacja za pomocą tego środka nie należała do ulubionych przez poetę. Nie można więc mówić ani o dialektyzowaniu i archaizowaniu, ani o indywidualizacji języka jego poezji za pomocą zjawisk składniowych.

LEKSYKA

Analiza słownictwa dokonana pod kątem zróżnicowania chronologicznego, terytorialnego i środowiskowego pozwoliła wyodrębnić grupy: 1) archaizmów, 2) dialektyzmów, 3) wyrazów mało używanych.

1. **Archaizmy.** Należą do nich wyrazy i znaczenia wskrzeszone ze staropolszczyzny (archaizmy) oraz wyrazy i znaczenia staropolskie istniejące dziś w gwarach (archeologizmy)³³. Są to: *chram* 'świątynia' (Krzak 135, Mił 17); *dźwierze* 'drzwi' (Krzak 121); *kabat* 'okrycie wierzchnie' (Anima 85); *kruża* 'dżban, czasza' (*ibidem* 98); *łożnica* 'duże łoże' (Gin 28); *rozhowor* 'rozmowa, gwar' (*ibidem* 74); *opoczny* 'skalny, kamienny' (Krzak 142); *ponocny* 'następujący po nocy, nocny' (Anima 59); *prorocki* 'proroczy' (Gin 39); *żądliwy* 'żądny' (Anima 64); *postawiać* 'stawiać' (*ibidem* 81); *hań* 'tam, oto tam' (Krzak 109); *mnogo* 'dużo, wiele' (*ibidem* 156); *ninie* 'teraz, obecnie' (Mił 175); *żądliwie* 'żądnie' (Gin 51); *azaż* 'czy' (Mił 151); *wej* 'oto, patrz!' (Anima 122, 125). Archaizmami znaczeniowymi są: *zbój* 'rozbój, rabunek' (Krzak 108, 115) i *pieć* 'śpiewać' (*ibidem* 110, 173).

Funkcją przytoczonych archaizmów nie zawsze jest archaizacja. W większości służą one raczej stworzeniu niezwykłego, podniosłego nastroju, tak jak np. tradycyjne i ulubione w poezji *kruża*, *łożnica*, *rozhowor* czy *pieć*, uznawane dziś za poetyckie lub książkowe. Także archeologizmy, np. *hań* czy *wej*, użyte w utworach ludowych, służą bardziej dialektyzacji niż archaizacji.

³² Por. analogiczne konstrukcje u Żuławskiego cyt. w moim artykule *O języku poezji Jerzego Żuławskiego* zamieszczonym w tym tomie.

³³ Patrz: H. Gaertner, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, cz. III, Lwów 1934, s. 120, 122. Wobec tego, że informacje słownikowe nie zawsze w pełni się pokrywają, dokonany podział wyrazów może budzić niekiedy zastrzeżenia; o ostatecznym podziale decydowały normy i odczucia właściwe przełomowi XIX i XX w.

2. Dialektyzmy: *baca* 'starszy pasterz' (Krzak 108, 115); *batiar* 'andrus, obdartus' (Anima 50); *chojar* 'sosna, świerk' (Gin 53); *chójka* 'choinka, sosna' (Anima 156); *ciupaga* 'laska góralska z toporkiem' (Krzak 108); *cucha* (*ibidem* 114); *cużeczka* (*ibidem* 108); *frajerka* 'kochanka, dziewczyna' (*ibidem* 119); *grań* 'wąski grzbiet górski' (Mił 136); *graznia* 'rozpadlina, dziura w skale' (*ibidem* 156); *hala* 'pastwisko w górach' (Krzak 109); *hawran* 'gawron' (*ibidem* 117); *huba* 'gospodarstwo' (Anima 119, 131); *jedliczka* 'zdrobnienie od *jedlica*' (Krzak 109); *kierdel* 'stado powierzone bacy' (*ibidem* 119); *kierpeć* 'obuwie góralskie' (*ibidem* 114); *kobiecko* 'kobicina' (Anima 115, 123, 158); *kosica* 'nóż do krajania kapusty' (*ibidem* 39); *kosówka* 'kosodrzew' (Mił 164); *krzesanica* 'skała stroma, wysoka' (*ibidem* 145, 153); *kumola* 'kuma' (Anima 115); *łózczyzna* 'liche łóżko' (*ibidem*); *mamiczka* 'zdrobnienie od *mama*' (Krzak 118); *opara* 'wódka' (Anima 121); *perć* 'stroma ścieżka górską' (Krzak 109, 110, Mił 145); *piarg* 'kamienie tworzące usypisko' (Mił 156, Krzak 168); *plomię* 'płomień' (Krzak 5); *polowacz* 'myśliwy, łowca' (*ibidem* 117); *posowa* 'powąła, strop' (Gin 9); *przysiud* 'przysiady w tańcach ludowych ukraińskich i rosyjskich' (Mił 54, Anima 165); *rozwórka* 'drąg łączący przednią i tylną część wozu' (*ibidem* 96, 147); *ryskal* 'łopata żelazem okuta' (Krzak 17); *sierak* 'siermięga, sukmana' (Anima 137); *siewacz* 'siewca' (Krzak 72); *siklawia* 'wodospad górski' (Mił 138, Krzak 112); *siklawica* (Krzak 76); *siwarnik* 'ptaszek zamieszkujący tereny górskie' (Mił 157); *smerek* 'świerk' (*ibidem* 154, 155), *smrek* (Gin 83, Krzak 109, 116); *smreczyzna* 'świerk' (Gin 72); *spódnik* 'spódnica' (Anima 52, 120); *staje* 'kawałek pola określonej wielkości' (*ibidem* 33); *starota* 'człowiek stary' (*ibidem* 123, 131); *steczka* 'ścieżka' (*ibidem* 131); *strzelbiczka* 'zdrobnienie od *strzelbica*' (Krzak 112); *szaga* (w SDor *saga* z kw. „gwarowy”, występujący w wyrażeniu *na sagę* 'ukośnie'; w SKar *szagą* 'na ukos') w tekście: *szagą* rym do *nagą* (Anima 167); *trombita* 'trąba' (Mił 151, Gin 8); *turnia* 'skała lub szczyt górski' (Mił 137, 144, 169, Krzak 108, 117, 118, 120, 122); *turnica* 'turnia' (Krzak 91, 101, 147); *turniczka* 'zdrobnienie do *turnica*' (*ibidem* 110, 113, 114, 118); *uplaz* 'lekko nachylona powierzchnia stoku porośla trawą' (*ibidem* 106, 122, Mił 168); *wanta* 'kamień, gład' (Krzak 122); *wierzeja* 'wrota, drzwi' (Anima 59, Mił 59); *wirch* (Gin 7, 83, Krzak 62, 109, 110, 112, 115, 122, Mił 147, 156); *wirszyczek* 'zdrobnienie do *wirszyk*' (Krzak 109, 113, 114, 120); *wrotnia*, *wrótnia* 'wrota' (Anima 117, 145, Gin 77, Krzak 54, Mił 123); *wyraj* 'ciepłe kraje; odlot ptaków' (Anima 126); *wywilga* 'wilga' (*ibidem* 83); *zawadlo* 'ciężar, zawada' (Krzak 120); *zawitka* (tu: chustka) (Anima 116); *zdawiny* 'zaręczyny' (*ibidem* 118); *żalnik* 'mogiła, urna' (Gin 55); *żorota* 'żał ciężki po stracie' (Anima 112, 168); *żleb* 'wąwóz, rozpadlina w górskim zboczu' (Mił 137, 153, 169, Krzak 117); *calki* 'cały' (Mił 17); *harny* 'odważny, dumny' (*ibidem* 121); *hutny* 'silny' (*ibidem* 258); *jedwabnisty* 'jedwabny' (Gin 28, Mił 36, Anima 99);

kazienny 'rządowy' (Krzak 150); *mienny* 'możny, majątny' (Anima 136); *ślibodny* 'swobodny' (Krzak 110); *trusi* 'strusi' (*ibidem* 112); *wirchowy* (*ibidem* 146); *zberężny* 'psotny, swawolny' (Anima 166); *harać* 'harować' (*ibidem* 125); *obzywać się* 'odzywać się' (Gin 74); *opadnąć* 'opaść' (Krzak 12); *skarknąć* 'zniszczyć' (Anima 5); *ulinić* 'wykręcić z pręta wierzbowego piszczałkę' (Gin 73, 79); *zberczec* 'brzęczec' (Krzak 118); *żorować się* 'martwić się' (*ibidem* 18, 110, 112); *kany* 'kędy, któreży' (*ibidem* 109); *kiej* 'kiedy' (*ibidem* 109, 116); *smagle* 'dużo, wiele' (Anima 129); *szyknie* 'z szykiem' (Krzak 123); *ino* 'tylko' (Anima 85, 115).

Dialektyzmy semantyczne to: *chleb* 'dożywocie' (Anima 119); *gad* 'pies' (*ibidem* 113); *trop*, w wyrażeniu w *tych tropach* 'natychmiast' (*ibidem* 170); *zawłoka* 'włóczęga' (*ibidem* 50); *okrągły* 'taniec' (*ibidem* 125); *siny* 'niebieski' (*ibidem* 114); *wylinić* 'wykręcić fujarkę z kory gałązki wierzbowej' (*ibidem* 84); *widno* 'widocznie' (*ibidem* 138, 142, 169).

Wiele spośród wymienionych wyrazów weszło na stałe do języka ogólnego, zatracając swój gwarowy czy regionalny charakter. Są to przede wszystkim wyrazy charakterystyczne dla Podhala, takie jak np.: *baca*, *ciupaga*, *hala*, *kierdel*, *kosówka*, *sikława*, *turnia*, *uplaz*, *żleb*. Niektóre z przytoczonych wyrazów nadal traktowane są jako regionalne, podhalańskie. Są to np.: *krzesanica*, *perć*, *smrek*, *wierch* (por. SDor). Wydaje się jednak, że takim wyrazom jak *wirch*, *smrek* czy *turnia* poeci przypisywali wartości raczej poetyzmów. Kasprowicz należy do niewielkiej grupy twórców (Tetmajer, Niemojewski, Nowicki, Szukiewicz, Wolski), którzy uświęcili podhalańszczyznę w literaturze dla tzw. środowiskowej charakterystyki językowej, dla odtworzenia realiów tatrzańskich i folkloru góralskiego.

Poeta użył ponad 80. dialektyzmów (niektórych dwa i więcej razy), co pozwala zaliczyć go do stylizatorów wykorzystujących ten środek z upodobaniem i częściej od innych autorów. Podkreślić należy to, że nigdy nie pomieszał cech języka górali z cechami innych gwar, np. wielkopolskich³⁴.

3. Wyrazy mało używane. Dość liczna jest grupa wyrazów zaliczanych ówczesnie do rzadkich. Są to niekiedy przestarzałe, czasem archaiczne jednostki leksykalne, warianty słotwórcze wyrazów ogólnie używanych lub wychodzące z użycia znaczenia wyrazów: *bezkres* 'przestrzeń bez granic' (Krzak 133), *całunek* 'pocałunek' (*ibidem* 230, Mił 121); odmienny od ogólnie używanego rodzaj gramatyczny ma wyraz *cień* (rodzaj żeński) (Mił 15, 144), *druzgot* 'małe kamienie połączone wapnem' (Anima 68), *dzierżyciel* 'posiadacz; ten, co dzierży' (Krzak 17), *heroj* 'bohater' (*ibidem* 167), *mir* 'pokój, zgoda' (Mił 58, 171), *pojmaniec* 'jeniec, człowiek pojmany' (Anima

³⁴ Kasprowicz zaliczany jest do poetów dialektyzujących. Na autentyczność elementów uprawianej przez niego stylizacji gwarowej zwraca uwagę T. Skubalanka w *Historycznej stylistyce...*, s. 480. Elementami i sposobami dialektyzacji u Tetmajera, a także u innych poetów Młodej Polski zajmuje się U. Kęsikowa, *Język poezji...*, s. 106–116, 167–168.

95), *rozhluk* 'rozlegający się głośny huk' (*ibidem* 173); może indywidualną formą jest rodzaj nijaki rzeczownika *rozkwicie* (Krzak 78); *tęsknica* 'tęsknota' (Krzak 20, Anima 85), *świątnica* (Mił 40) – obu tym wyrazom przypisywano poetyckość wprowadzającą nastrój podniosłości i niezwykłości; *zgnilość* 'zgnilizna' (Mił 51); *bezdomy* 'bezdomy' (*ibidem* 162), *dyscyplinny* (częściej: dyscyplinowy) (Krzak 16), *głaźny* (częściej: gładowy) (*ibidem* 55, 56, 128, 145), *lśnisty* 'lśniący' (*ibidem* 131, Anima 36), *luty* 'srogi, mroźny' (Mił 9, 25, Krzak 111), *mnogobarwny* 'wielobarwny' (Mił 66), *mnogokształtny* 'wielokształtny' (Krzak 57); zgodna z etymologią jest forma przymiotnika *rozsochata* (*wierzba*) (Anima 83), *skowrończany* 'skowronczy, skowronkowy' (*ibidem* 156, Krzak 167), *wraży* 'wrogi' (Anima 175, Krzak 15, 40, Mił 155); *rozwelnić* w formie imiesłowu: *rozwelnione stada* (Krzak 41), *więdnąć* 'wędnać' w formie imiesłowu: *więdnące (liście)* (*ibidem* 163), *zbarwić* 'zabarwić, pobarwić' (*ibidem* 188).

Większość tych rzadszych w języku ogólnym wariantów wyrazów lub wyrazów o odmiennej budowie i znaczeniu, stanowiąca dla poety materiał raczej „wersyfikacyjny”, uzyskała dziś wartość archaizmów. Za dawne uznaje się np. *mir*, *luty*, *srogi*, *mnogokształtny*; niektóre wyrazy nadal traktowane są jako przestarzałe, np. *dzierzyciel*, *pojmaniec*; do wyjątkowych należą nie opatrzone żadnym kwalifikatorem, takie jak *bezkres* czy *wraży*. Niektóre z wyrazów, mimo że w SW nie otrzymały żadnego kwalifikatora, miały zapewne, zgodnie z dzisiejszym wycuciem charakter poetycki, co zaznacza SDor. Są to np. *rozjęk* 'jęk przeciągły' (Anima 77, Krzak 26) i ulubione przez wielu poetów: *jagoda* 'policzek' (Anima 52), *miesiąc* 'księżyc' (*ibidem* 42, Krzak 106, Gin 39), *siolo* 'wieś, osiedle' (Anima 148), *smętek* 'smutek, zgryzota' (Krzak 20). Wprowadzenie tych rzadkich elementów języka nie wymagało od twórcy odrębnych studiów, obserwacji staropolszczyzny czy języków regionalnych, a dla czytelnika przyswojenie i zrozumienie ich nie stanowiło trudności. Cały ten liczny zespół służył odświeżeniu języka poetyckiego.

Z porównania liczby zróżnicowanych chronologicznie i terytorialnie wyrazów (omówionych tu oraz w rozdziale o słowotwórstwie) wynika, że w stylizacji tekstów największą rolę odegrały dialektyzmy.

Liczba wszystkich omówionych tu elementów języka oraz stopień nasycenia nimi tekstów wskazują na umiarkowaną dialektyzację (poza kilkoma silnie stylizowanymi wierszami) oraz lekką archaizację poezji Kasprowicza; można też mówić o jej umiarkowanym nasyceniu innowacjami. Zabiegów tych poeta dokonał, zgodnie z tradycją, przede wszystkim za pomocą zjawisk leksykalnych. Większość użytych środków językowych należała do tradycyjnych i znanych literaturze. Jednak jakość tych środków oraz sposób ich wykorzystania pozwalają zaliczyć Kasprowicza do poetów o ciekawym języku. Sąd ten potwierdza porównanie języka poety z językiem innych twórców Młodej Polski.

WYKAZ SKRÓTÓW

Dzieła poetyckie

- Pocz – J. Kasprówicz, *Poezje*, Lwów 1888.
 Anima – J. Kasprówicz, *Anima lachrymans i inne nowe poezje*, Lwów 1894.
 Mił – J. Kasprówicz, *Miłość*, Lwów 1895.
 Krzak – J. Kasprówicz, *Krzak dzikiej róży. Poezje*, Lwów 1898.
 Gin – J. Kasprówicz, *Ginącemu światu*, Lwów 1902.
 Bal – J. Kasprówicz, *Ballada o słoneczniku i inne nowe poezje*, Lwów 1908.
 Księga – J. Kasprówicz, *Księga ubogich*, Lwów 1916.

Listy

- Listy 1 – A. Kasprówicz-Jarocka, *Poeta i miłość*, Warszawa 1961, (korespondencja J. Kasprówicza z Jadwigą z Gąsowskich Kasprówiczową).
 Listy 2 – J. Kasprówicz do B. Wysłoucha, Bibl. Zakł. Narod. im. Ossoliń. Rkps 7178/II.
 Listy 3 – J. Kasprówicz do A. Wyślickiego, Bibl. Publiczna w Warszawie, Rkps 80.

Słowniki i poradniki językowe

- Pass – A. Passendorfer, *Słownik ortograficzny (mniejszy) na podstawie uchwał Akademii Umiejętności*, Warszawa 1912.
 Praw – *Prawidła pisowni polskiej ze słowniczkiem przyjęte przez Akademię Umiejętności w Krakowie*, Warszawa 1902.
 SDor – *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, t. 1–11, Warszawa 1958–1969.
 SKar – J. Karłowicz, *Słownik gwar polskich*, t. 1–6, Kraków 1900–1911.
 SW – J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki, *Słownik języka polskiego*, t. 1–8, Warszawa 1900–1927.
 SWil – *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno 1861.
 Szober – S. Szober, *Słownik poprawnej polszczyzny*, Warszawa 1966.

Urszula Dziobałowska

ON THE LANGUAGE AND STYLE OF JAN KASPROWICZ'S POETRY

The article contains a stylistic and linguistic analysis of Kasprówicz's poems published in the period of Modernism. The following elements were selected from the texts of the poems: 1. deviations from the linguistic norm of the turn of the XIX and XX century, as well as potential variants of this norm; 2. phenomena remaining within the norm, but, e.g., typical of the period in question or of a given text.

The selection comprised the following elements: phenomena considered then as rare, archaisms, dialectal phrases, localism and neologism. They were all described in chapters on phonetics, morphology, syntax and vocabulary. The kind of the elements selected and the extent to which they permeate the texts point out to moderate dialectizing and slight archaizing of poetry. Moderate permeation with innovations is also present. All these devices were, in accordance with the tradition, introduced primarily by means of lexical phenomena. Most of the linguistic means used can be classified as traditional and known in literature. The quality of these means and the way they are used make it possible for Kasprowicz to be counted among poets using interesting language.